

Slovník moderního českého dramatu

Projekt *Moderní česká divadelní hra (1896–1989); Mezi textem a inscenací (slovník děl)* představuje kolektivní výzkumný záměr Oddělení pro výzkum 20. století a literatury současné – Týmu pro výzkum moderního českého divadla Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., jenž začal vznikat pod vedením profesora Pavla Janouška. Jeho cílem je vypracovat komplexní lexikografickou publikaci soustřeďující základní informace o klíčových dramatických dílech (textech i jejich inscenacích), která podstatným způsobem zasáhla do literárního a divadelního vývoje a která spoluutvářejí obraz české literární a divadelní kultury. Jedná se tedy o projekt slovníku tzv. dílocentrického, jehož úkolem je zaplnit podstatnou mezeru v českém výzkumu v dané oblasti a přinést odborné veřejnosti publikaci, která formou cca 230 slovníkových hesel podá ucelenou zprávu o zhruba sto letech vývojových proměn českých divadelních her.

Slovník je věnován dramatickým dílům období, které „žilo a tvořilo“ ve znamení představy „moderního umění“. Symbolickým datem „počátku“ je proto rok 1896, kdy se na jevišti poprvé objevila Hilbertova hra *Vina*, mnohými označovaná za první české modernistické drama, a kdy do divadelního života vstoupila také první výrazná modernistická scéna Intimní volné jeviště.¹ Chronologická řada je uzavřena rokem pádu komunismu (1989), jenž otevřel zcela novou společenskou a uměleckou situaci. Hesla ve slovníku pak jsou řazena podle data prvního vstupu do veřejné komunikace, ať již uvedením, nebo otištěním. Publikace by tak měla zachytit klíčové linie české dramatické tvorby zvoleného období – vybraná díla představují její reprezentativní vzorek, který zosobňuje jakýsi kánon moderní české dramatiky.

Při samotném výběru dramatických děl je zohledněno několik různorodých kritérií: a) vztah daného díla k určité době či uměleckému směru, b) k tvorbě významného autora, c) ke specifickému dramatickému žánru, d) k určité divadelní poetice a také

1 Výchozí datum celého slovníku tak odpovídá období nástupu moderního umění, které v českém kontextu již v roce 1895 „odstartovalo“ vydání Manifestu české moderny.

e) k exilovému či samizdatovému komunikačnímu okruhu. Do hesláře jsou zařazena především díla, která vzbudila nezpochybnitelný kritický, divácký (případně i čtenářský) ohlas nebo přišla s výrazně novou poetikou, tedy texty, které v české dramatické literatuře, ale také v historii českého divadelního umění zanechaly jasnou a čitelnou stopu a jsou tak podstatné pro pochopení daného období.

Chystaná publikace vychází z předpokladu, že drama je esenciálně spojeno se dvěma uměleckými druhy: s literaturou a s divadlem. Jednotlivá hesla proto jsou zaměřena jak na popis a analýzu děl samotných, tak také na průzkum literárního a divadelního kontextu, v němž vznikala. Vybraná dramata jsou představena z hlediska jejich vnitřního tvarového uspořádání, jednoty jejich významu, kontextu autorovy tvorby, dobových realit a rovněž z hlediska jejich klíčových divadelních realizací, jakož i kritických ohlasů. Zařazené divadelní hry tak jsou interpretovány jako svébytné texty, ale také jako součást dynamicky se měnících kulturních a společenských podmínek.

Struktura jednotlivých hesel i slovníku jakožto celku

Vnitřní strukturace hesel je dána cílem publikace: analyzovat a interpretovat reprezentativní díla moderní české dramatické literatury, ukázat je v souvislostech vývoje národní literatury a divadla, literárního a divadelního života i kritické recepce. Každé slovníkové heslo se tedy skládá z devíti přehledně řazených a oddělených částí. První část hesla, ZÁHLAVÍ, obsahuje bazální údaje o popisovaném díle: jméno autora, název díla, autorský podtitul, datum prvního vydání, nebo rozmnožení rukopisu a prvního divadelního uvedení. Druhý oddíl, CHARAKTERISTIKA DÍLA, v jedné větě vyjádří základní druhovou a žánrovou příslušnost daného textu. Třetí část, POPIS DÍLA, čtenáři poskytne nejpodstatnější informace o kompozici dramatu, údaje o hlavních postavách, ději, stručnou charakteristiku časoprostoru apod. Čtvrtý oddíl, VÝKLAD DÍLA, si klade za cíl vystihnout celkový význam textu, představit jeho tematické a motivické zázemí a ukázat způsoby, jak lze dílu porozumět. V pátém oddíle, DÍLO MEZI DÍLY, jsou soustředěny informace o postavení díla v rámci autorovy tvorby, ale také o souvislostech s díly jiných autorů, a zároveň zde jsou sledovány jednotlivé vývojové linie dramatické literatury jako celku. V šestém oddíle, LITERÁRNÍ A DIVADELNÍ ŽIVOT, čtenář nalezne relevantní informace o genezi a životě díla. Tento oddíl vsazuje popisované drama do kontextu autorova života, politického, sociálního a kulturního kontextu doby vzniku divadelní hry, ale také do soudobého kontextu literárního a divadelního provozu. INSCENACE je pak oddíl, jenž přehledně představuje klíčové body života dramatu na českých jevištích a osmá část, RECEPCE, nabízí přehlednou charakteristiku literární a divadelní recepce díla, a to jak z horizontálního pohledu (v různých obdobích), tak z pohledu vertikálního (v různých časopisech podle jejich zaměření apod.).

Poslední oddíl, LITERATURA, rozdělený do šesti sekcí, čtenáři přináší potřebný bibliografický servis, který ho nasměruje k další četbě. V první části objeví soupis časopiseckých, knižních, souborných a agentážních vydání textu, který bude v určitých případech doplněn i o odkaz na divadelní programy, v nichž byla hra přetištěna. V druhé

sekcí nalezne seznam dostupných překladů hry do cizích jazyků a třetí pododdíl přinese výčet všech divadelních inscenací hry na českých profesionálních scénách, který je doplněn o výběr z jejich zahraničních uvedení – v některých případech i amatérskými divadelními soubory. Čtvrtá sekce obsahuje seznam mediálních (filmových, televizních, rozhlasových) adaptací díla, audio či audiovizuálních záznamů divadelních představení toho kterého textu, nebo odkaz na zvukové nosiče, na nichž jsou zaznamenány úryvky z inscenací či pouze vybraná hudební čísla. Pátá část pak čtenáři poskytuje podrobný bibliografický výčet informativních textů, rozhovorů, recenzí, studií či monografických prací vztahujících se přímo k rozebírané hře. Poslední sekce, kontext, do hesla přináší odkaz na slovníkové, historiografické či monografické práce, které se sice nekoncentrují přímo na probírané drama, ale pomáhají dílo zasadit do širších historických, žánrových či divadelně provozních souvislostí. Takto strukturovaná hesla tak poskytnou čtenáři základní informace nejen o dílech samotných, ale také o jejich postavení v určitém dobovém kontextu.

Pro posílení vědomí historického vývoje a dobových souvislostí jsou jednotlivá hesla sdružena do několika dějinných oddílů, díky čemuž slovník rýsuje několik etap, jimiž moderní česká divadelní hra prošla. Tato tzv. vyšší periodizace vychází především z periodizace formulované dosavadní literární a divadelní historiografií. Publikaci proto rozčleňujeme do osmi etap: I. 1896–1918, II. 1918–1929, III. 1929–1939, IV. 1939–1945, V. 1945–1948, VI. 1948–1958, VII. 1958–1970, VIII. 1970–1989. Každý z uvedených oddílů je uveden krátkým informativním textem, v němž je v základních rysech charakterizovaná celá epocha.

Tímto způsobem rozvržená práce umožní čtenářům slovník užívat různými způsoby, protože jim poskytne několik odlišných rámců, v nichž se moderní dramatická literatura dá sledovat a zkoumat. Publikaci budou moci využívat především čtenáři, kteří si chtějí udělat základní představu o formální výstavbě či významové struktuře určitého díla a také o jeho inscenační historii. Potřebné informace zde najdou i uživatelé, jejichž cílem bude najít seznam relevantní odborné literatury o díle, jeho kritických ohlasech a genezi rukopisu. Slovník však bude sloužit také zájemcům o jednotlivé historické epochy moderního dramatu či o českou moderní dramaturgiu jako celek. Zamýšlený slovník tedy nejen shromáždí, hierarchizuje a systematizuje poznatky rozesté v mnoha vědeckých pracích, ale bude zároveň znamenat nový badatelský návrat k jednotlivým dramatickým textům, mnohdy pozapomenutým a nehraným, a jejich hodnocení ze současné perspektivy.

Dramatická tvorba 20. let 20. století

V pořadí třetí slovníkové supplementum představuje šest her z 20. let minulého století – tedy z prvního desetiletí první Československé republiky. Na začátku této epochy v českých zemích kulminovala expresionistická vlna, která se sem přelila z německojazyčného prostoru – v našem výběru tuto tendenci reprezentuje davové historické drama Arnošta Dvořáka *Husité* (1919), jež do podoby slovníkového hesla zpracoval literární

historik Eduard Burget, a dále mnou zpracovaná první celovečerní hra Jana Bartoše *Krkavci* (1920), jež bývá díky Hilarově inscenaci na scéně Vinohradského divadla považována za vůbec první české inscenované expresionistické drama. V pořadí třetím textem supplementa je heslo divadelní historičky Ivy Mikulové zaměřené na jevištně velmi úspěšnou veselohru Františka Langerera *Velbloud uchem jehly* (1923). Nastupující avantgardní poetiku pak ve slovníkové příloze zastupuje Mahenův soubor šesti experimentálně laděných textů (tzv. filmových libret) nazvaný *Husa na provázku* (1925), kterému se věnoval literární historik Marek Lollok, a také Vančurova dramatická prvotina *Učitel a žák* (1927), o níž pojednává literární historik Pavel Janoušek. Přílohu uzavírá text teatrologa Tomáše Kubarta zacílený na divadelní frašku Emila Artura Longena *C. k. polní maršálek* (1929), kterou většina čtenářů zná především díky filmové adaptaci Karla Lamače s Vlastou Burianem v hlavní roli.

Třetí díl tohoto slovníkového seriálu zaměřený na moderní české drama představuje dramatické tituly 20. let minulého století, tedy dramatické texty z období, které ze zpětného pohledu lze považovat za jedno z nejplodnějších. Pro vývoj českého dramatu jde o jednu z naprosto klíčových epoch, v níž vrcholí proces subjektivizace dramatické výpovědi, o čemž svědčí expresionisticky laděné hry (kromě *Krkavců* Jana Bartoše je to například groteska Lva Blatného *Kokoko-dák!* apod.), a konkrétní podobu dostávají také experimentální texty (kromě Mahenovy *Husy na provázku* sem patří například Nezvalova *Depeše na kolečkách* apod.) převracující „naruby“ iluzivní drama a tradiční divadelní formy jako takové. Vančurova hra *Učitel a žák* zase představuje novou dramatickou formu „postavenou na slovní akci a básnických metaforách“. V té době samozřejmě sílí také zájem o českou minulost a tím pádem i zájem o žánr historické hry (kromě Dvořákových *Husitů* je to například *Boleslav Ukrutný* Františka Zavřela apod.), v nichž se autoři prostřednictvím historického materiálu vyslovují k soudobému zahraničně-politickému směřování nově ustaveného Československého státu. Především ve druhé polovině sledovaného desetiletí ale můžeme zaznamenat i návrat k tradičnějšímu pojetí divadelního tvaru, zejména k dobře zkonstruované divadelní komedii, která dokáže vtipnou formou širokým vrstvám publika zpřístupnit soudobé sociální problémy (*Velbloud uchem jehly*) či ironicky nasvítit dekadentní poměry panující v armádním sboru nedávno zaniklé Rakousko-Uherské monarchie (*C. k. polní maršálek*). Vážení čtenáři, přeji Vám příjemné čtení.

Za autorský kolektiv
Aleš Merenus